

Уляна Ільницька

Національний університет «Львівська політехніка»

УКРАЇНА-ОБСЄ: АКТИВІЗАЦІЯ СПІВРОБІТНИЦТВА У ФОРМУВАННІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ ТА СТАБІЛЬНОСТІ

© Ільницька У., 2015

Охарактеризовано основні етапи та напрямки співробітництва України з ОБСЄ під час формування європейської системи безпеки та стабільності. Проаналізовано форми співпраці України та ОБСЄ у врегулюванні регіональних та міжнародних конфліктів, у стабілізації ситуації на Європейському континенті, розглянуто спільні безпекові проекти, миротворчі місії та операції. Велику увагу зосереджено на результатах головування України в ОБСЄ у 2013 р. Проаналізовано роль ОБСЄ у врегулюванні конфлікту Україна–Російська Федерація.

Ключові слова: ОБСЄ; безпека, Україна, конфлікт, миротворча діяльність.

Uljana Ilnytska

UKRAINE – OSCE: ACTIVE COOPERATION IN FORMING THE EUROPEAN SYSTEM OF SECURITY AND STABILITY

© Ilnytska Uljana, 2015

In this article it has been investigated the topical problem of forming the European system of Security and stability via the active cooperation between Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) and Ukraine (as a OSCE member state). OSCE is considered to be a priority security institution, the main task of which is to prevent conflicts with the help of means of preventive diplomacy, to regulate crisis and post-conflict reconstruction. OSCE plays the main role in the establishing of the European system of entire and equal security. Moreover, OSCE is the only transatlantic security organization, where Ukraine has been the full-fledged member since 1992.

The article mainly focuses on the research of different forms and mechanisms of cooperation between Ukraine and OSCE. It is emphasized that Ukraine as the full-fledged member of this security organization plays constructive unifying role in the international security dialog, promotes security in the European region in the political, military, economic, ecological and other dimensions, which in its turn ensures stability in Ukraine.

The article dwells in detail on the main stages and areas of cooperation between Ukraine and OSCE in forming the European system of security and stability and elucidates the specific features of activity of our country in regional security dialog. The active cooperation between Ukraine and OSCE results in effective international peacemaking activity of our country, carrying out the joint measures of counteractions of unconventional threats, such as growth of international terrorism, anti-Semitism, intolerance and increasing of conflictogenity in regions. The research focuses on the role of Ukraine as the full-fledged member of OSCE in regulation of «frozen» conflicts; it also highlights the expansion of Ukrainian mission within the OSCE missions and structures.

The great part of the article focuses on the results of Ukraine's OSCE chairmanship in 2013, the high level of OSCE Summit arrangement, which took place in Kyiv, and Ukraine's activity in the process of the establishing of the European system of security due to the active cooperation with all 57 OSCE member states. The article also analyzes the role of OSCE in regulation of conflicts at the Eastern part of Ukraine, as well as in searching for means of peaceful settlement of the conflict, and this, in turn, ensures stability and security in Europe.

Key words: OSCE; security, Ukraine, conflicts, peacemaking activity.

Реалізація проголошеного західноєвропейського вектора зовнішньої політики, євроінтеграційні прагнення України зумовили активізацію участі нашої держави у впливових безпекових міжнародних організаціях. Особливо актуальним на сучасному етапі є повноправне членство України в Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) та плідна співпраця з інституціями цієї трансатлантичної безпекової структури, що, своєю чергою, сприяє реалізації головних національних інтересів України – утвердження її на світовій політичній арені, як незалежної, суверенної, демократичної, правової держави, забезпечення стабільності розвитку, територіальної цілісності та недоторканності кордонів, зміцнення міжнародного авторитету.

Діяльність України в ОБСЄ забезпечує рівноправну участь нашої держави в обговоренні та вирішенні актуальних проблем регіональної та міжнародної безпеки, зумовлює активізацію співпраці з провідними країнами світу, сприяє формуванню політичного іміджу України. Діяльність України у рамках Організації з безпеки і співробітництва в Європі є важливим чинником доповнення та розширення стабільності й безпеки в Європі. Особливе значення для формування системи європейської безпеки та стабільності має активізація спільних зусиль України та ОБСЄ із вирішення кризи на сході нашої держави та пошуку мирних засобів вирішення конфлікту Україна–Росія.

Отже, проблема формування європейської системи безпеки та стабільності через активізацію співпраці України з ОБСЄ та участь нашої держави у спільних безпекових проєктах є *актуальною* як з наукового, так і з практичного погляду. Актуальність проблематики зумовлюється також довготривалою кризою на Сході України та нерозв'язанністю конфлікту між Україною та Російською Федерацією, що, своєю чергою, є серйозною загрозою безпеки у європейському просторі. Тому пошук ефективних механізмів співпраці України з ОБСЄ у галузі формування системи європейської безпеки і стабільності є надзвичайно актуальною та суспільно значущою проблемою.

Політична значущість членства України в Організації з безпеки та співробітництва в Європі, активізація участі нашої держави у безпекових проєктах ОБСЄ зумовили науковий інтерес до проблеми. Роль ОБСЄ та України, як її повноправного члена, у формуванні безпеки та стабільності у європейському регіоні стали предметом наукових досліджень. Зокрема, ця проблема досліджувалась у контексті аналізу історії створення та функціонування ОБСЄ. Варто відзначити праці таких зарубіжних дослідників, як Ж. Б. Дюрозель, П. Кальвакорессі, Е. Хобсбаум, Дж. Гренвіл. Серед українських науковців проблему впливу ОБСЄ на формування європейської системи безпеки досліджували О. Павлюк, В. Волошин, Б. Гуменюк, Т. Циганкова, Т. Гордєєва, Г. Шелест, Л. Чекаленко тощо. Однак у наукових публікаціях вищезазначених дослідників не приділялось достатньої уваги ролі України (як повноправного члена ОБСЄ) у формуванні європейської системи безпеки та стабільності. Проблема участі України у безпекових проєктах ОБСЄ, вплив нашої держави на формування безпеки у європейському просторі, а також роль України у вирішенні регіональних та міжнародних конфліктів потребує всебічного та комплексного дослідження.

Зважаючи на актуальність проблематики, недостатнє висвітлення її у сучасній науці, **метою роботи** є всебічне дослідження особливостей та специфіки співпраці України з ОБСЄ у формуванні системи безпеки та стабільності у Європі. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких *завдань*: охарактеризувати основні етапи та напрямки співпраці України з ОБСЄ під час формування європейської системи безпеки та стабільності; висвітлити специфіку

діяльності нашої держави у формуванні безпеки на європейському континенті через активізацію співробітництва з усіма державами-учасницями ОБСЄ; дослідити значення активної участі України у безпекових проектах ОБСЄ та у регіональному та міжнародному безпековому діалозі; розглянути форми участі України у миротворчій діяльності організації; проаналізувати форми співпраці України та ОБСЄ у врегулюванні регіональних та міжнародних конфліктів; значну увагу зосередити на результатах головування України в ОБСЄ у 2013 р.; розглянути механізми співпраці України та ОБСЄ у вирішенні кризи на Сході нашої держави та у подоланні конфлікту Російська Федерація–Україна.

У сучасній системі міжнародних відносин Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) – впливовий суб'єкт, що віддзеркалює важливі еволюційні процеси, які відбуваються на Європейському континенті. Як регіональна структура, ОБСЄ – найширша за своїм складом організація у сфері безпеки в Європі. Цей інститут став центром ухвалення найважливіших політичних рішень у галузі безпеки й оборони. Решта інститутів та організацій у Європі (включно з НАТО і ЗСЄ) поступаються ОБСЄ за широтою функціонального профілю та географічного охоплення.

Політична значущість ОБСЄ полягає у тому, що це фактично єдина європейська організація у сфері безпеки, яка безпосередньо займається раннім попередженням і вирішенням конфліктів та посткризовою відбудовою, широко застосовуючи методи превентивної дипломатії. Як найбільша з існуючих регіональних організацій безпеки, ОБСЄ сприяє розробленню нової, що ґрунтується на співробітництві, моделі всеосяжної європейської безпеки. Зокрема, ОБСЄ вирішує широкий спектр питань безпеки: контроль над озброєнням; превентивна дипломатія, запобігання конфліктам, урегулювання криз і постконфліктне відновлення, протидія тероризму, захист прав людини, розгляд питань економічної та екологічної безпеки [11, С. 273–275].

Організація з безпеки та співробітництва в Європі – єдина трансатлантична безпекова структура, повноправним членом якої є Україна з 30 січня 1992 року, коли перший Президент незалежної України Л. Кравчук підписав Гельсінкський заключний акт. Як повноправний член цієї безпекової організації, Україна відіграє конструктивну об'єднувальну роль у безпековому міжнародному діалозі, що відбувається на платформі ОБСЄ з урахуванням інтересів усіх держав-учасниць; проводить активну зовнішню політику, яка ґрунтується на дотриманні принципів і норм ОБСЄ щодо непорушності європейських кордонів – основи усієї системи безпеки та стабільності; сприяє зміцненню безпеки в регіоні у політичному, військово-політичному, людському, економічному, екологічному та інших вимірах, що, своєю чергою, забезпечує формування безпеки власної держави. Результатом активної співпраці України з ОБСЄ стала ефективна міжнародна миротворча діяльність нашої держави, зміцнення режиму кордонів, результативна міграційна політика; проведення спільних з ОБСЄ заходів протидії нетрадиційним загрозам, таким як зростання міжнародного тероризму, посилення конфліктогенності в окремих регіонах.

Важливим та результативним напрямом співпраці України з ОБСЄ є формування нового політичного та безпекового простору у Чорноморському регіоні, налагодження діалогу між провідними державами цього регіону, активізація процесів врегулювання регіональних конфліктів.

Україна у межах діяльності ОБСЄ оперативно реагує на виклики сучасності та формує безпековий вимір загальноєвропейської політики. Наша держава бере участь у роботі колегіальних керівних органів Організації, а саме: самітах держав-учасниць, засіданнях Ради міністрів та Постійної ради ОБСЄ, у процедурах ухвалення рішень з різних аспектів безпеки. Роль України у формуванні європейської системи безпеки реалізується і через активну співпрацю нашої держави з інститутами Організації, передусім з Верховним комісаром ОБСЄ у справах національних меншин (ВКНМ), Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) та Представником ОБСЄ з питань свободи ЗМІ. Крім того, важливим напрямком спільної діяльності стало ефективне співробітництво з Місією ОБСЄ в Україні, а також з Координатором проектів ОБСЄ у нашій державі [11].

Взаємодія України та ОБСЄ у безпековій сфері здійснюється також за участю Постійної делегації Верховної Ради України у Парламентській Асамблеї Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ПА ОБСЄ). Делегація України в ПА ОБСЄ бере активну участь у роботі сесій та інших заходів Асамблеї. Серед питань, які порушувалися представниками Верховної Ради України на заходах Асамблеї, були боротьба з тероризмом в усіх його проявах, ксенофобія, антисемітизм, торгівля зброєю та наркотиками, відмивання грошей, торгівля людьми, проблеми біженців та вимушених переселенців, функціонування багатоетнічних суспільств, скасування смертної кари тощо [11].

Пріоритетними цілями співпраці України з ОБСЄ у процесі формування системи європейської безпеки та стабільності є: зміцнення потенціалу ОБСЄ як платформи для політичного діалогу та інструменту раннього попередження конфліктів, врегулювання кризових та конфліктних ситуацій; постконфліктне відновлення; пошук моделей мирного врегулювання регіональних конфліктів (Придністровського, Грузинського, Нагірно-Карабахського тощо) та забезпечення посередницької ролі ОБСЄ; посилення потенціалу ОБСЄ у боротьбі з транснаціональними викликами та загрозами європейській та світовій безпеці (боротьба з проявами тероризму, незаконним обігом наркотиків, організованою злочинністю, протидія загрозам, що надходять з кіберпростору); удосконалення польових операцій ОБСЄ, зміцнення аналітичного потенціалу Організації, забезпечення дотримання принципу географічної рівності у кадровій політиці; подальша розбудова та зміцнення в рамках ОБСЄ діалогу з питань енергетичної безпеки [20]. Україна активно підтримує пропозиції держав-учасниць ОБСЄ про розширення партнерської співпраці ОБСЄ з іншими світовими безпековими структурами – НАТО, Радою безпеки ООН, ЄС, Радою Європи; бере активну участь в обговоренні актуальних питань формування архітектури загальноєвропейської безпеки, виступає за удосконалення інститутів і механізмів ОБСЄ. Українська сторона брала участь в ухваленні рішень щодо вирішення придністровського та інших регіональних конфліктів, вирішення проблем глобальної безпеки.

Україна, як повноправний член ОБСЄ, активно виступає з різноманітними пропозиціями та ініціює проекти щодо збереження безпеки та вирішення існуючих конфліктів. Ще на Стамбульському саміті ОБСЄ 1999 р. Україна внесла пропозицію про створення Центру етнічних досліджень під егідою Верховного комісара у справах національних меншин, який має виявляти й розглядати глибинні причини потенційних регіональних конфліктів та визначати шляхи їх подолання. Пізніше українська сторона активно висловлювалась за нерозміщення ядерної зброї на території держав Центральної та Східної Європи, за вироблення механізму надання додаткових гарантій безпеки державам, які цього потребують і не є учасницями структур колективної оборони, серед яких, зокрема, є й Україна [8].

Активна співпраця України з ОБСЄ у формуванні європейської системи безпеки і стабільності відбувається за такими напрямками: розвиток міжнародного діалогу; боротьба з тероризмом, антисемітизмом, іншими проявами нетерпимості; врегулювання «заморожених» конфліктів у Придністров'ї (Молдова), Південній Осетії (Грузія), Нагірному Карабаху (Азербайджан), Косово (Сербія); забезпечення активної ролі України як посередника Придністровського врегулювання; забезпечення розширення представленості України у складі місій та структур ОБСЄ, зокрема, в Македонії, Косово (СРЮ), Грузії, Таджикистані та Хорватії. реформування Організації з метою підвищення ефективності її роботи. У цьому контексті Україна виступає, зокрема, за збалансування трьох вимірів діяльності ОБСЄ, удосконалення роботи польових операцій та миротворчої діяльності ОБСЄ, зміцнення аналітичного потенціалу Організації, забезпечення дотримання принципу географічної рівності у кадровій політиці [8]. Україна є активним учасником миротворчих місій ОБСЄ, зокрема, в Македонії, Косово, Грузії, Таджикистані та Хорватії. Наша держава активно працює в рамках Спільної консультативної групи щодо виконання положень Заключного акта Стамбульського саміту ОБСЄ.

Окремим напрямком діяльності України в рамках ОБСЄ є поглиблення співробітництва між державами-членами Організації за демократію та економічний розвиток (ГУАМ) – Азербайджаном, Грузією та Молдовою. Метою співпраці України–ОБСЄ та ГУАМ є реалізація об'єднання

національних інтересів держав-учасниць шляхом висунення спільних ініціатив та пропозицій з проблематики врегулювання існуючих суперечностей [11].

Спільність українських інтересів з інтересами держав Східноєвропейського та Чорноморського регіонів у сфері підтримки миру й стабільності дають підстави стверджувати, що Україна у майбутньому, після вирішення конфлікту на Сході та стабілізації відносин із Російською Федерацією, могла б перебрати на себе більшість миротворчих функцій у регіонах периметра своїх кордонів і у басейні Чорного моря. Підставами для цього є геополітичне положення держави, наявність навчальних центрів і структур, відповідних засобів і необхідних кадрів. Вагомим аргументом є значний досвід України у миротворчій діяльності, адже Україна входить до складу перших 20 країн з більш як 80 держав, що беруть участь у миротворчій діяльності. У Міністерстві оборони України створено центр координації миротворчих операцій та Спеціалізований навчальний центр для підготовки миротворчих сил [8].

Свідченням активної участі України в обговоренні та вирішенні актуальних проблем міжнародної безпеки і співпраці в європейському регіоні стало надане право Україні головувати в ОБСЄ упродовж 2013 р. Результати головування України в ОБСЄ протягом 2013 р. довели спроможність нашої держави ефективно виконувати керівні функції в організації, засвідчили активну участь України у регіональному та міжнародному безпековому діалозі.

Упродовж українського головування значна увага приділялась врегулюванню тривалих конфліктів на просторі ОБСЄ. Зокрема, вдалося забезпечити збереження динаміки у процесі придністровського врегулювання, проведено три раунди переговорів з придністровського врегулювання у форматі «5+2». Україна разом з представниками ЄС та ООН співголовила на двох раундах Женевських міжнародних дискусій, які стали єдиним механізмом переговорів з врегулювання конфліктів у Грузії, здійснювала посередницькі функції у розвитку діалогу між грузинськими та південноосетинськими представниками для вирішення нагальних проблем регіону. Результати візитів Діючого голови ОБСЄ до Азербайджану та Вірменії засвідчили існування належного рівня довіри сторін конфлікту до зусиль України із сприяння переговорному процесу з нагірнокарабахського врегулювання. Україна ініціювала діалог з питань функціонування режиму контролю над звичайними озброєннями в Європі, що є одним з ключових елементів стабільності на просторі ОБСЄ. З метою підвищення ефективності ОБСЄ у процесі підготовки до відзначення 40-ї річниці підписання Гельсінського заключного акту, Україна започаткувала і очолила стратегічний діалог у межах процесу «Гельсінкі+40» [18].

Українське головування зумовило успішне вирішення низки складних питань на порядку денному Організації з безпеки та співробітництва в Європі. Зокрема, був організований процес відбору та сформований консенсус навколо кандидатури нового Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин, досягнутий компроміс щодо відновлення взаємодії між БДПЛ та ПА ОБСЄ у сфері спостереження за виборами, а також створені необхідні умови для продовження мандату Представника ОБСЄ з питань свободи ЗМІ [18].

Завершенням головування України в ОБСЄ стало проведення 5–6 грудня 2013 р. в Києві 20-го Міністерського засідання ОБСЄ, у якому взяли участь делегації високого рівня 57-ми держав-учасниць ОБСЄ, 11-ти держав-партнерів із співробітництва з ОБСЄ, керівники інституцій ОБСЄ, представники ООН, Ради Європи, НАТО тощо. Головна мета міністерського засідання – обговорення питань подальшого розвитку ініціативи «Гельсінкі + 40», проблем врегулювання тривалих конфліктів на просторах ОБСЄ, поглиблення взаємодії у сферах контролю над озброєннями та нерозповсюдженням зброї, боротьби з транснаціональними загрозами тощо [10, 18]. Проведення Україною 20-го Міністерського засідання ОБСЄ відбулось на належному рівні, що зумовило формування позитивного іміджу нашої держави на міжнародній арені та засвідчило готовність України брати активну участь у формуванні європейської системи безпеки та стабільності.

2014 р. – рік складних випробувань для України у протистоянні з Російською Федерацією та у вирішенні конфлікту на сході. Українсько-російські проблеми стали викликом для усієї системи європейської безпеки та стабільності. Тому співпраця України з ОБСЄ у таких складних політичних

умовах набула нового виміру та нових форм співпраці (місії ОБСЄ в Україні, реалізація посередницьких функцій Організації, лобіювання інтересів України у міжнародному співтоваристві). Посередницька роль ОБСЄ сприяє врегулюванню кризової ситуації на сході України, пошуку моделей мирного врегулювання російсько-українського конфлікту, ухвалення консенсусних рішень у військово-політичному вимірі, а це, своєю чергою, забезпечує стабільність та безпеку на Європейському континенті.

Отже, спільно з ОБСЄ Україна реагує на виклики сучасності та формує безпековий вимір загальноєвропейської політики. Діяльність України в ОБСЄ забезпечує рівноправну участь нашої держави в обговоренні та вирішенні актуальних проблем міжнародної та регіональної безпеки, зумовлює активну участь України у регіональному та міжнародному безпековому діалозі. Крім того, активізація співробітництва України з ОБСЄ розглядається як один із найважливіших компонентів процесу європейської та євроатлантичної інтеграції нашої держави, реалізації національних інтересів нашої країни, забезпечення її територіальної цілісності та недоторканості кордонів, стабільності, міжнародного визнання, розвитку як демократичної правової держави.

Перспективами подальших досліджень є всебічний аналіз співпраці України з ОБСЄ у врегулюванні конфлікту на сході нашої держави та вирішенні суперечностей між Російською Федерацією та Україною, що є необхідною умовою збереження стабільності та безпеки у європейському просторі. На окреме дослідження заслуговує проблема співпраці ОБСЄ та України (як держави-учасниці) з іншими безпековими структурами (НАТО, Радою Безпеки ООН, ЗСЄ, Радою Європи тощо).

1. Алексєєва Т. І. Міжнародні організації / Т. І. Алексєєва. – Х.: Вид-во ХНЕУ, 2006. – 200 с.
2. Бжезінський З. Україна у геостратегічному контексті / З. Бжезінський. – К.: КМА, 2006. – 102 с.
3. Волошин В. А. Використати повнішою мірою політико-правові механізми ОБСЄ / В. А. Волошин // Політика і час. – 2006. – № 5. – С. 54–60.
4. Волошин В. А. Співпраця України з ОБСЄ в рамках економічного та екологічного виміру діяльності організації / В. А. Волошин // Дослідження світової політики: зб. наук. пр. Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – К., 2005. – Вип. 32. – С. 148–162.
5. Гобсбаум Е. Вік екстремізму: Коротка історія ХХ віку, 1914–1991 / Е. Гобсбаум. – К.: Вид. дім «Альтернативи», 2001. – 543 с.
6. Горбулін В. П. Політика національної безпеки України: актуальні виклики – адекватні відповіді [Електронний ресурс] / В. П. Горбулін, О. В. Литвиненко // Стратегічна панорама. – 2009. – № 2. – С. 19–25. – Режим доступу: <http://www.niisp.gov.ua/raporata/SP2009-2.pdf>.
7. Дюррозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж.-Б. Дюррозель. – К., 1999. – 195 с.
8. Інтеграційні проекти України з регіональними та універсальними міжнародними структурами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pidruchniki.ws/11570718/politologiya/integratsiyni_proekti_ukrayini_regionalnimi_universalnimi_mizhнародnimi_strukturami;
9. Кальвокоресси П. Мировая политика после 1945 года: в 2-х кн. / П. Кальвокоресси. – М., 2000.
10. Кожара Л. Головування України в ОБСЄ – свідчення високого міжнародного авторитету [Електронний ресурс] / Л. Кожара. – Режим доступу: <http://www.partyofregions.org.ua/news/51013efa3fcd0ff0f0001bc>.
11. Макар Ю. І. Україна в міжнародних організаціях: навч. посіб. / [Макар Ю. І., Гдичинський Б. П., Макар В. Ю. та ін.]. – Чернівці: Прут, 2009. – 880 с.
12. Манжола В. А. Європейська безпека та Україна / В. А. Манжола, О. Л. Хилько. – К.: Знання, 2010. – 85 с.
13. Манжола В. А. Інтеграція України в європейські правові, політичні та економічні системи: монографія / В. А. Манжола, В. І. Муравйов, А. С. Філіпенко та ін.; Київ. нац. ун-т. ім. Т. Шевченка. – К., 2007. – 320 с.
14. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) щодо створення нової форми співробітництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994309>.
15. Міжнародні організації: навч. посіб.; за ред. О. С. Кучика; 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Знання України, 2007. – 749 с.
16. Новакова О. В. Роль міжнародних організацій як суб'єктів світової політики [Електронний ресурс] / О. В. Новакова. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Polzap/2011_3/11novssp.pdf.
17. Офіційний сайт ОБСЄ в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/ukraine/78176>.

18. Результати головування України в ОБСЄ у першому півріччі 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/osce>. 19. Україна в Європейському безпековому просторі: монографія / В. А. Манжола, О. Л. Хилько, С. О. Божко та ін.; кер. авт. кол. В.А. Манжола; за заг. ред. В. В. Корійки. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2012. – 320 с. 20. Участь України в Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/osce>. 21. Участь України в Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/30319.htm>. 22. Фаррух Зейнал оглу Агазаде. Україна в ОБСЄ: двадцять років участі у вирішенні актуальних міжнародних проблем [Електронний ресурс] / Фаррух Зейнал оглу Агазаде. – Режим доступу: http://www.histans.com/JournALL/mo/mo_2012_21/13.pdf. 23. Ясірова Ю. Ф. Механізми ОБСЄ із врегулювання конфліктів в новій системі європейської безпеки [Електронний ресурс] / Ю. Ф. Ясірова. – Режим доступу: http://www.istfak-mgu.at.ua/publ/procesi_regionalizaciji_ta_globalizaciji_jak_dominanta_svitovogo_rozvitku/mekhanizmi_obse_iz_vreguljuvannja_konfliktiv_rol_v_novij_sistemi_evropejskoji_bezpeki/.